

„Trąba” czy „dzwony” w orędziu wielkanocnym?

W orędziu wielkanocnym (*Exsultet*), zwanym gallikańskim, które od IV w. śpiewane jest w Kościele łacińskim podczas Wigilii Paschalnej, znajdują się słowa: *tuba insonet salutaris*, które w *Mszale rzymskiej dla diecezji polskich* występują w tłumaczeniu mogącym budzić zastrzeżenia. Nie tłumaczy się ich bowiem dosłownie: *niechaj zabrmi trąba zbawienia*, ale zamiast trąby wymienia się dzwony: *Niechaj zabrmią dzwony głoszące zbawienie*. Czy taka zamiana jest uzasadniona, czy też raczej należałoby dokonać w przyszłości korekty i zastosować tłumaczenie dosłowne? Jakie argumenty przemawiają za zachowaniem terminu „trąba”, a jakie mogłyby usprawiedliwić obecność „dzwonów”? Ukazanie tej kwestii w świetle biblijnym, historycznym i liturgicznym może pomóc w jej rozwiązaniu.

1. Trąba

W starożytności do najgłośniejszych instrumentów muzycznych należały trąby, które wykonywane były z rogów baranów albo wołów. W języku hebrajskim określano je jako *szofar*¹. Znane były również trąby ze srebra, które z nakazu Pana sporządził Mojżesz (Lb 10,1-2). Służyły one do zwoływania całej społeczności i dawania znaku do zwijania obozu. Trąbić mieli kapłani, synowie Aarona. Trąbienie przed wyruszeniem na wojnę zapewniało pomoc Boga w uwolnieniu od nieprzyjaciół. Trąbiono w dni radosne i świąteczne, na nowiu księżyca i przy składaniu ofiar. Dźwięk trąb pomagał nawiązywać kontakt z Bogiem (Lb 10,3-10). W sensie symbolicznym trąba podkreślała charakter publiczny jakiegoś wydarzenia². Jej dźwięk ogłaszał objęcie tronu przez króla (1 Krl 1,34), otwarcie Roku Jubileuszowego i świętowanie Dnia Przebłagania (Kpł 25,9). W czasie sprowadzenia Arki Przymierza Pańskiego do Jerozolimy wydawano radosne okrzyki, grano na trąbach, cymbałach, harfach i cytrach (Krn 15,28). Trąby wraz z innymi instrumentami służyły do oddawania chwały Bogu w duchu radości (por. Ps 81,2-4). Dźwięk trąb i wiara w Boże słowo sprawiły, że mury Jerycha się rozpadły i Izraelici mogli z łatwością zająć miasto (Joz 6,20). Można więc zauważyć, że granie na trąbach pomnaża w ludzi Bożym moc duchową i fizyczną.

Podczas Przymierza na Górze Synaj Bóg rozmawiał z Mojżeszem wśród błyskawic, grzmotów i przy głosie potężnej trąby, *tak że cały lud przebywający w obozie drżał ze strachu... Głos trąby się przeciągał i stawał się coraz donioślejszy* (Wj 19,16.19). Sprawcą potężnego głosu trąby nie był jakiś kapłan czy anioł, ale sam Bóg, który przybył po to, aby doświadczyć i pobudzić do bojaźni przed sobą lud Izraela. Takie działanie Boga było wezwaniem ludu do unikania grzechów (Wj 20,20). Prorok Zachariasz mówi o czynach Boga w czasach ostatecznych. Bóg ocali swój lud i doprowadzi go do świetności. On sam zadmie w róg i da im zwycięstwo nad wrogami (Za 9,14-16).

¹ M. Lurker, *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, Poznań 1989, s. 195.

² L. Ryken, J.C. Wilhoit, T. Longoman III, *Słownik symboliki biblijnej*, Warszawa 2003, s. 1016.

W Nowym Testamencie trąba pełni rolę motywu eschatologicznego i jest symbolicznym zwiastunem zmartwychwstania umarłych i przyjścia Chrystusa na sąd. W zapowiedzi końca świata Jezus mówi, że Syn Człowieczy *pośle swoich aniołów z trąbą o głosie potężnym i zgromadzą Jego wybranych z czterech stron świata* (Mt 24,31). W tym przypadku funkcja trąby polegająca na zwołaniu ludu na zgromadzenie jest analogiczna do jej funkcji w Starym Testamencie. Jednakże głos trąby aniołów będzie miał zasięg uniwersalny, obejmujący całą ziemię. Podkreśli on uroczyste przybycie Chrystusa w mocy swojego majestatu. Na głos trąby umarli zmartwychwstaną *w jednym momencie, w gnieniu oka* (1 Kor 15,52). Święty Paweł pisze, że sam Pan *zstąpi z nieba na hasło i na głos archanioła, i na dźwięk trąby Bożej, a zmarli w Chrystusie powstaną pierwsi* (1 Tes 4,16).

Przeżywając apokaliptyczną wizję, św. Jan słyszy za sobą głos kogoś podobnego do Syna Człowieczego, *potężny głos jak gdyby trąby mówiącej* (Ap 1,10n). Chodzi tu o Chrystusa, który ma taki sam potężny głos jak Bóg spotkany przez Mojżesza na Synaju. Trąby są również wręczane siedmiu aniołom, którzy stoją przed Bogiem (Ap 8,2). Aniołowie trąbią kolejno i wywołują różne katastrofy na ziemi i w kosmosie (Ap 8,6-9,21). Głos siódmej trąby (Ap 11,15), obok skutku niszczycielskiego, sygnalizuje objęcie władzy przez Chrystusa i Jego całkowite oraz wieczne królowanie w niebie i w świecie. Trąbiący anioł wskazuje na bliskość Boga, który przybywa i objawia się, przechodząc z poziomu swojej niedostępnej transcendencji do poziomu historii³. Dźwięk trąb powtarzający się siedem razy oznacza wypełnienie się czasu i nadejście nowej rzeczywistości niebiańskiej. Każde trąbienie, chociaż łączy się ze zniszczeniem, ma rozbudzić w ludzkiej duszy gorące pragnienie powtórnego przyjścia Pana.

Bogaty w treści teologiczne biblijny kontekst, w jakim pojawiają się trąby, zainspirował autora *Exsultetu* do włączenia tego instrumentu do prologu, w którym mówi o radości aniołów, ziemi i Kościoła. Powodem tej radości jest zwycięstwo Chrystusa nad śmiercią i grzechem.

Występowanie trąb w księgach biblijnych skłaniało komentatorów okresu patrystycznego do wyjaśniania ich znaczenia. Interesujące są na ten temat zwłaszcza rozważania Ojców wschodnich. Hezychiusz z Jerozolimy (V w.) w homilii paschalnej ukazuje Chrystusa jako człowieka i Boga, a równocześnie jako „trąbę Zmartwychwstania”. Powiada on: *Trąba święta i królewska zgromadziła ten duchowy teatr. Jest to trąba, którą uformowało Betlejem, a Syjon przyjął; dla której Krzyż był młotem a Zmartwychwstanie kowadłem. Nie wiem, jak wyrazić piękno tej trąby, jak opisać jej światłość, jak objawić radość, która przychodzi przez Krzyż; jak wyjaśnić królestwo, które przychodzi do niej przez Zmartwychwstanie. Którą ręką mam dotknąć tę trąbę?*⁴

Roman Pieśniarz (VI w.) również porównuje Chrystusa ukrzyżowanego do trąby. W jednym ze swoich hymnów pisze: *Przyjdź, zobacz Tego, który zarzucił sieć na ciebie i na świat. Po zniewagach, po mocnych uderzeniach bicia, został On rozciągnięty na drzewie jak trąba – Ten, który jest obecny wszędzie i wypełnia wszystko*⁵.

³ U. Vanni, *L'Apocalisse. Ermeneutica, esegesi, teologia*, Bologna 1997, s. 217.

⁴ Hezychiusz z Jerozolimy, *Homélie pascale II*, 1, SCh 187, s. 122.

⁵ Roman Pieśniarz, *Hymnes IV*, 37, 20, SCh 128, s. 259.

Chociaż o trąbach jest mowa w Biblii, to jednak nie znalazły one oficjalnego zastosowania w liturgii Kościoła. Nie istnieje specjalna formuła błogosławieństwa trąby ani nie wspomina się o niej w rubrykach ksiąg liturgicznych. W czasach nowożytnych, gdy rozwinęły się orkiestry kościelne, dźwięk trąb rozlega się w wielu świątyniach, gdzie dodają splendoru uroczystym celebracjom i przyczyniają się do zbudowania wiernych (por. KL 120).

2. Dzwony

Ojczyzną dzwonów są starożytne Chiny, gdzie pojawiły się one prawdopodobnie w XII w. przed Chr.⁶ Były one niewielkie i nie miały serca, a dźwięk wydobywano przez uderzanie z zewnątrz. Dzwony z sercem zaczęto wytwarzać na terenie Armenii w VIII w. przed Chr. i traktowano je jako amulety chroniące przed złem. Wiek później znalazły się u Etrusków na wyspie Samos. Uważano je za źródło wielkiej mocy oczyszczającej, a ich dźwięk traktowano jako głos bogów.

W Biblii nie wspomina się o dzwonach. Występują tu jedynie dzwonki i dzwoneczki, które pełnią rolę ozdób (Wj 28,33; 39,25; Za 14,20).

W chrześcijaństwie dzwony znalazły zastosowanie od IV w. we wspólnotach mnichów koptyjskich mieszkających na terenie Egiptu. W VI w. spotyka się je w Galii i Irlandii. Cezary z Arles pisze o dzwonie w klasztorze zakonnicy, który zwołuje na oficjum. Grzegorz z Tours wspomina o dzwonku, który budzi mnichów na poranne modlitwy⁷. W czasach Karola Wielkiego (VIII-IX w.) dzwony rozpowszechnione zostały w ówczesnym świecie chrześcijańskim i były umieszczane na dzwonnicach, chociaż w Rzymie jeszcze w IX w. na oficjum zwoływano za pomocą drewnianych kołatek⁸.

Poświęcenie dzwonu, jako przedmiotu o charakterze sakralnym, wprowadza się w Hiszpanii i Galii w VIII w.⁹ Obrzęd był prosty i składał się z egzorcyzmu i modlitwy poświęcenia. W Pontyfikale Rzymsko-Germańskim z X w. znajduje się modlitwa, którą odmawiano po obmyciu dzwonu. Nawiązuje ona do Boga polecającego Mojżeszowi sporządzić trąby ze srebra, których mieli używać lewici (por. Lb 10,1-10)¹⁰. Wskazuje się tu na funkcję dzwonu podobną do funkcji trąb. Obrzędy rozbudowano w XII i XIII w. Wówczas poświęcenie złożone było z obmycia dzwonu wodą poświęconą specjalnie do tego celu, namaszczenia go na zewnętrznej stronie siedem razy w formie krzyża olejem chorych i cztery razy krzyżmem od strony wewnętrznej. Potem okadzano go używając kadzidła, tymianku i mirry. Kadzielnicę umieszczano pod dzwonem, aby dym mógł wypełnić jego wnętrze. Czynnościom towarzyszyło odmawianie psalmów i modlitwy celebransy. Obmycie, namaszczenie i nadawanie imienia kojarzyło się z sakramentem chrztu, stąd też niekiedy mówiono o „chrzcie” dzwonu. Na końcu obrzędu czytano Ewangelię o pobycie Jezusa w domu Marii i Marty (Łk

⁶ B. Nadolski, *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 361.

⁷ G. Wagner, *Cloche*, „Catholicisme” 2 (1950), kol. 1249.

⁸ Tamże, kol. 1250.

⁹ B. Nadolski, *Leksykon...*, s. 363; H. Paprocki, B. Zubert, *Dzwon*, [w: *Encyklopedia katolicka*], t. 4 (1983), kol. 620.

¹⁰ Por. *Le Pontifical Romano-Germanique du dixième siècle*, Le Texte I, wyd. C. Vogel, R. Elze, Studi e Testi 226, Città del Vaticano 1963, s. 188-189.

10,38-42)¹¹. W kościołach konsekrowanych poświęcenie dzwonu było zarezerwowane biskupowi¹². W jednej ze średniowiecznych modlitw na poświęcenie czytamy: *Gdziekolwiek rozlegać się będzie dźwięk tego dzwonu, niech od tego miejsca trzyma się z dala moc nieprzyjaciół, cienie duchów, gwałtowne wichry, uderzenia piorunów i grzmoty, klęska niepogody i wszelkie ataki burz; a gdy głos jego usłyszą chrześcijańskie dzieci, niech budzi się w nich większa pobożność, tak by śpiesznie przybywali na łono świętej Matki-Kościola i w zgromadzeniu świętych śpiewali Tobie pieśń nową*¹³.

Obrzędy błogosławieństw wydane w 1984 r. znacznie uprościły błogosławieństwo dzwonów. Obrzęd może być sprawowany przez kapłana. Znalazły się tu m.in. dwie modlitwy błogosławieństwa (do wyboru). W pierwszej jest prośba, aby wierni na głos dzwonu radośnie podążali do kościoła, trwali w nauce Apostołów, w bratniej zgodzie, w łamaniu chleba i w modlitwie; aby stawali się jednym sercem i jedną duszą na chwałę Bożą¹⁴. Druga modlitwa nawiązuje do Mojżesza i srebrnych trąb i wskazuje, że spiżowe dzwony mają wzywać lud Boży na modlitwę. W dalszym jej fragmencie jest błogosławieństwo: *Pobłogosław + ten nowy dzwon i spraw, niech wierni, którzy słuchać będą jego głosu, wznoszą serca do Ciebie. Gotowi do udziału w radościach i troskach braci, niech spieszą do kościoła, doświadczają w nim obecności Chrystusa, słuchają Twojego słowa i do Ciebie zanoszą swoje błagania. Przez Chrystusa, Pana naszego*¹⁵. Dzwon kropi się wodą święconą i okadza. Jak widać, cały szereg funkcji, które przypisywano dzwonom, w nowym obrzędzie pominięto. Ich symbolika stała się przez to bardziej prosta, ale i zarazem uboższa.

Dzwonom od średniowiecza nadaje się imiona. Papież Jan XIII poświęcając w 968 r. dzwon w Bazylice na Luteranie, nadał mu imię Jan. Od tego czasu zaczęto je nazywać imionami świętych, a później nadawano im nazwy symboliczne: *Tuba Dei* (trąba Boża), *Gratia Dei* (łaska Boża), *Hosanna* i inne¹⁶. Dźwięk dzwonu traktowano jako święty i widziano w nim głos trąb anielskich, które będą słyszane przy końcu świata. Dzwonienie uważano za głoszenie chwały Boga i ozdabianie świąt¹⁷. Wierzono, że głos dzwonu oddala wpływy demonów, burze, zarazę i inne nieszczęścia. A zawieszane na wieżach symbolizowały łączność między ziemią a niebem.

Dzisiaj dźwięk dzwonów zaprasza wiernych na Eucharystię i nabożeństwa. Biją one w czasie procesji, podczas pogrzebu, na Anioł Pański, po śmierci i wyborze papieża, na pożegnanie starego i powitanie nowego roku; biją z racji wielkich wydarzeń w Kościele. Warto jeszcze zauważyć ich funkcję w czasie Triduum Paschalnego. W Wielki Czwartek podczas Mszy Wieczerzy Pańskiej, w czasie śpiewania hymnu *Chwała na wysokości*, uderza się w dzwony, po czym milkną one aż do Wigilii Paschalnej, kiedy to ponownie uderza się w nie w trakcie tegoż hymnu¹⁸. I tak, wcześniej

¹¹ Por. *Le Pontifical Romain au moyen-âge*, t. III, *Le Pontifical de Guillaume Durand*, wyd. M. Andrieu, Studi e Testi 88, Città del Vaticano 1940, s. 533-536.

¹² T. Sinka, *Dzwony w liturgii*, RBL 2 (1998), s. 118-119.

¹³ Tamże, s. 119.

¹⁴ *Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, t. II, Katowice 1994, s. 112.

¹⁵ Tamże, s. 112-113.

¹⁶ J. Chwałek, *Dzwon*, [w: *Encyklopedia katolicka*], t. 4 (1983), kol. 618.

¹⁷ Por. B. Nadolski, *Leksykon...*, s. 362.

¹⁸ *Mszał rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 1986, s. 126 i 171.

wyspiewane słowa z orędzia wielkanocnego w języku polskim: *Niechaj zabrzmia dzwony głoszące zbawienie*, znajdują pokrycie w praktyce. Dzwonienie w czasie *Gloria* przewiduje również Mszał w wersji łacińskiej¹⁹.

3. Różnorodność tłumaczeń

W pierwotnej wersji *Exsultetu* gallikańskiego jak i w wersjach kolejnych, aż do *Missale Romanum* z 2002 r. włącznie, w prologu hymnu zawsze jest mowa o trąbie: *et pro tanti regis victoria tuba intonet salutaris*²⁰; *et pro tanti Regis victoria tuba insonet salutaris*²¹. Różnica istnieje tylko w przypadku terminów *intonet* – *insonet*.

Na język polski ten fragment tłumaczono różnie. T. Karyłowski w 1923 r. zastosował tłumaczenie rymowane: *z tajemnic Bożych, gromkie wznosząc pienia, i tak wielkiego Króla niech pospiesza zwycięstwo – surmą wysławiać zbawienia*²². W Mszale rzymskim z 1932 r., przetłumaczonym z języka francuskiego, interesujący nas fragment przedstawia się następująco: *a trąba zbawienia niech zabrmi, aby uczcić zwycięstwo tak potężnego Króla*²³. Podobnie termin „trąba” znajduje się w Mszale opracowanym przez Benedyktynów z Tyńca: *Na zwycięstwo tak wielkiego Króla niech zabrmi trąba wieszcząca zbawienie!*²⁴ Zamiana terminu „trąba” na „dzwony” pojawia się w Mszale łacińsko-polskim z 1968 r: *Niechaj zabrzmia dzwony, głoszące zbawienie, gdy Król tak wielki odnosi zwycięstwo!*²⁵ Te same słowa znajdują się w Mszale z 1986 r.²⁶

Chcąc lepiej naświetlić problem, należy spojrzeć do ksiąg wydanych w innych językach. Prosper Guéranger przetłumaczył w 1912 r. *Exsultet* na język francuski, stosując termin „trąba”: *et que la trompette sacrée publie la victoire du souverain Roi*²⁷. W posoborowym Mszale w tymże języku terminu tego nie ma, ani też nie ma mowy o dzwonach, a pojawia się jedynie czasownik *sonner*, który może oznaczać dzwonić, trąbić, rozślawiać i wychwalać: *sonnez cette heure triomphale et la victoire d'un si grand roi*²⁸.

Podobna sytuacja jest w Mszale włoskim, w którym mówi się o hymnie chwały proklamującym triumf zmartwychwstałego Pana: *un inno di gloria saluti il trionfo del Signore risorto*²⁹. Natomiast w Mszale łacińsko-włoskim z 2007 r. zastosowano tłu-

¹⁹ *Missale Romanum ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli Pp. VI promulgatum*, editio typica, Typis Polyglottis Vaticanis 1970, s. 243 i 280.

²⁰ H.A.P. Schmidt, *Hebdomada Sancta*, t. II, Romae 1957, s. 640. Taki sam tekst jest w *Benedictio Cerei ambrosiana*, zob. tamże, s. 645.

²¹ *Missale Romanum ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli Pp. VI promulgatum Ioannis Pauli Pp. II cura recognitum*, editio typica tertia, Typis Vaticanis 2002, s. 342.

²² T. Karyłowski, „*Exsultet*”, jego pochodzenie i dzieje, „Przegląd Powszechny” 157 (1923), s. 236.

²³ *Mszal rzymski z dodatkiem nabożeństw nieszpornych*, opr. O.G. Lefebvre, tł. S. Świetlicki, H. Nowacki, Bruges 1932, s. 851.

²⁴ *Mszal rzymski. Przekład polski i objaśnienia*, opr. O.O. Benedyktyni z Opactwa Tynieckiego, Poznań 1965, s. 381.

²⁵ *Mszal rzymski łacińsko-polski*, Paris 1968, s. 230.

²⁶ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, s. 155.

²⁷ P. Guéranger, *L'Année liturgique*, t. VI, *La Passion et la Semaine Sainte*, Paris 1912, s. 620.

²⁸ *Missel Romain*, Tournai 2001, s. 234.

²⁹ *Messale quotidiano domenicale-festivo e feriale*, Milano 1994, s. 451; *Messalino quotidiano*

maczenie dosłowne: *e risuoni la tromba sacra per la vittoria del Gran Re*³⁰. Tak samo termin „trąba” znajduje się w Mszałach języka angielskiego³¹ (*Sound the trumpet of salvation!*) i niemieckiego³² (*lasset die Posaune erschallen, preiset den Sieger, den erhabenen König!*). W języku hiszpańskim wyraz trąba występuje w liczbie mnogiej: *y por la victoria de Rey tan poderoso que las trompetas anuncien la salvación*³³.

4. Argumenty

Odpowiadając na postawiony na początku problem, należy zauważyć, że za stosowaniem terminu trąba przemawiają raczej biblijne, gdyż występuje on w Starym i Nowym Testamencie i to niekiedy w kontekście paschalnym i eschatologicznym. Na korzyść „trąby” przemawia oryginalny tekst łaciński hymnu, który w początkowym fragmencie nigdy nie został zmieniony, a także argumentem dodatkowym są niektóre tłumaczenia na języki nowożytny. Trzeba też podkreślić, że w okresie powstania *Exsultetu* gallikańskiego dzwony w Kościele nie były znane, stąd też dochodzi tu jeszcze argument z tradycji. Ponadto w przytoczonych tłumaczeniach na języki obce terminu „dzwony” nie spotyka się. Gdy te argumenty uzna się za przekonujące, wówczas można by omawiany fragment wyrazić następująco: *Niechaj zabrzmie trąba głosząca zbawienie, gdy Król tak wielki odnosi zwycięstwo*. W takiej sytuacji zapis nutowy pozostałby bez zmian.

Co zatem mogłoby usprawiedliwiać obecność „dzwonów” w tekście polskim? Otóż dzwony uważano nieraz za trąbę Bożą i nazywano je *tuba Dei*. Widziano w nich także głos trąb anielskich. Od okresu średniowiecza w modlitwach na poświęcenie dzwonu nawiązuje się do trąb, które Bóg polecił sporządzić Mojżeszowi. Na przestrzeni wieków rozbudowano teologię dzwonów i dowartościowano je przez poświęcenie (dziś błogosławieństwo). Dzwony mają ścisły związek z liturgią Wigilii Paschalnej, gdyż uderza się w nie podczas śpiewania hymnu *Gloria*, a także w czasie rezurekcyjnej procesji. Wprawdzie podczas Mszy św. i procesji w licznych parafiach grają orkiestry dęte, ale nie jest to tak powszechne jak dzwonicie.

dell'assemblea, t. I, Bologna 1991, s. 731.

³⁰ *Messale festivo tradizionale – latino e italiano*, Verona 2007, s. 315.

³¹ *The Sunday Missal*, London 1990, s. 282.

³² *Der Grosse Sontags-Schott*, t. I, Freiburg 1975, s. 213.

³³ *Pregón Pascual*, w: <http://www.aciprensa.com/fiestas/pascua/pregon.htm>. (2010-02-16).